

3. โมกษะ (Moksha) : การหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด

เนื่องมาจากการเวียนว่ายตายเกิดที่เกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่า ทำให้มองเห็นว่าสภาพนั้นเป็นทุกข์น่าเบื่อหน่าย นับเป็นภัยต่อมนุษย์ จึงมีความคิดที่จะหาทางหลุดพ้นจากสภาพนั้นเสีย คือไปสู่สภาพที่หลุดพ้น (โมกษะ) จะพบได้ว่าศาสนาที่เด่น ๆ ของอินเดียล้วนแล้วแต่พยายามชี้ให้หลุดพ้นจาก สัมสาระทั้งสิ้น

ความเชื่อ 3 ประการนี้ เชื่อน่าจะมีอิทธิพลสำคัญต่อการจัดระเบียบทางสังคมของฮินดู ระบบวรรณะที่สมาชิกของระบบยอมรับความแตกต่างของสถานะทางสังคมนั้น เชื่อว่าสมาชิกของสังคมยอมรับกรรมของตน และหวังว่าหากทำตามหน้าที่ตามสถานะของตน ตนเอง ก็อาจจะบรรลุโมกษะ หรืออย่างน้อยก็จะมีชีวิตหน้าที่ดีกว่าชีวิตปัจจุบัน นอกเหนือจากอินเดียอันเป็นต้นกำเนิดของแนวคิดนี้แล้ว เรายังพบว่าในดินแดนอื่นที่รับเอาอิทธิพลของอินเดียไปต่างก็ผูกพันกับแนวคิดนี้ทั้งสิ้น

อภิปราย

ปรัชญาศาสนาที่ค้นพบในยุคอุปนิษัทนี้เป็นปรัชญาที่ว่าด้วย "พรหม" ว่าด้วยความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของ "อาตมัน" นับว่าเป็นพัฒนาการอันยาวนานของ "เอกนิยม" ในหมู่ชาวอารยันที่มีร่องรอยมาตั้งแต่เรื่องของการนับถือไฟ อย่างไรก็ตามในพัฒนาการนี้ก็ยังปรากฏร่องรอยอิทธิพลของคนพื้นเมืองดั้งเดิมอยู่ นั่นก็คือเรื่องของการทำ "สมาธิ" (หากเชื่อว่าการทำสมาธิในวัฒนธรรมฮาร์ป้า ตามหลักฐานรูปปั้นชายทำตาปรือที่ค้นพบ)

นับตั้งแต่การเปลี่ยนแปลง โครงสร้างทางสังคม การปกครอง และเศรษฐกิจของอารยันในช่วงยุคพรหมณะเป็นต้นมา ชนเผ่าอารยันก็ได้เผชิญหน้ากับรูปแบบทางการเมืองและสังคม รูปแบบใหม่ที่เกิดขึ้นในอินเดียตอนเหนือ โดยเฉพาะแถบที่ราบลุ่มแม่น้ำคงคา และสาขาของแม่น้ำคงคา รูปแบบการปกครองแบบชนเผ่า หรือแม้กระทั่งแบบอาณาจักรเผ่าเล็ก ๆ ได้สูญสลายไป เมื่อมาถึงยุคนี้ รูปแบบการปกครองแบบใหม่ รูปแบบสังคมแบบใหม่ เช่น ราชาอาณาจักร สาธารณรัฐ และชีวิตแบบสังคมเมืองได้เกิดขึ้น ชาวอารยันประสบปัญหาในรูปแบบใหม่ ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมทางสังคมและการปกครองใหม่ จึงเป็นไปได้ว่า ศาสนาพิธีกรรม ความเชื่อที่ปรากฏในยุคก่อนหน้านี้ไม่สามารถช่วยแก้ปัญหาที่ชาวอารยันกำลังเผชิญอยู่ด้วยเหตุนี้ชาวอารยันจึงมีความจำเป็นที่จะหาหนทางแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับจิตใจของตน โดยมีจุดประสงค์ที่จะหลุดพ้นจาก สัมสาระ หรืออย่างน้อยก็ให้มีชีวิตที่ดีกว่าในชีวิตหน้า

ตั้งแต่ศตวรรษที่ 7 ก่อนคริสตกาลได้มีคนกลุ่มหนึ่ง ซึ่งในฤคเวทตอนปลาย เรียกว่า มูนิ¹ เป็นนักบวชประเภทหนึ่งซึ่งต่างไปจากพราหมณ์ ฤคเวทกล่าวว่าคนกลุ่มนี้มีฤทธิ์เดชสามารถหยั่งรู้ความคิดของผู้คนได้ สามารถเหาะเหินได้ พวกมูนิได้ละบ้านเรือนออกไปอยู่ป่า บำเพ็ญภาวนา ทำสมาธิ ซึ่งการใช้ชีวิตในป่าแพร่หลายมากในยุคอุปนิษัทนี้ ในที่สุดพวกมูนีก็นำเผยแพร่แนวคิดทางศาสนาแบบใหม่ออกไปอย่างกว้างขวาง และเป็นที่ยอมรับของสังคม ดังนั้นการทำสมาธิเพื่อให้ได้มาซึ่งฤทธิ์เดช จึงมีความสำคัญแทนที่การประกอบพิธีกรรมสังเวทเพชดา พราหมณ์เองก็ดูเหมือนจะมีสถานะทางสังคมด้อยลงไปกว่าเดิม เพราะใคร ๆ ก็สามารถออกไปบำเพ็ญภาวนาได้ (มีความเชื่อว่าจากปรากฏการณ์นี้ทำให้พราหมณ์คิด "ระบบอาศรม" ขึ้นเพื่อรักษาสถานะทางสังคมของตนให้สูงส่งเหมือนเดิม ดังจะกล่าวข้างหน้า) และจากความสำคัญของการทำสมาธินี้เอง ในสมัยต่อมาศาสนาฮินดูได้อธิบายการดำรงอยู่ของจักรวาลว่าเป็นเพราะการทำสมาธิของพระศิวะ หากพระศิวะตื่นจากการทำสมาธิจักรวาลจะถึงกาลอวสาน มิใช่ว่าจักรวาลคงอยู่เพราะพิธีกรรมซึ่งเชื่อกันมาในยุค พราหมณะ

แนวคิดหรือคำสอนทางศาสนาที่พวกมูนิเผยแพร่ออกไปนั้น ปรากฏอยู่ในคัมภีร์อุปนิษัทเป็นแนวคิดทาง "จิตนิยม" ทำให้พิธีกรรมลดความสำคัญลงไป แนวคิดจิตนิยมนี้จะเป็นรากฐานสำคัญของศาสนาที่จะเกิดขึ้นในอินเดีย นอกจากนี้ยังมีแนวคิดเกี่ยวกับ "อาตมัน" คือความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของอาตมัน

คัมภีร์ทางศาสนาที่สำคัญที่เกิดขึ้นในยุคนี้คือ คัมภีร์อุปนิษัท หรือที่เรียกกันว่า 108 อุปนิษัท เนื่องจากพวกมูนิที่ออกไปบำเพ็ญเพียรภาวนาได้เขียนขึ้นเพื่อบันทึกหรือเผยแพร่แนวคิดของตนเชื่อกันว่ามีจำนวนมากจนต้องเรียกกง่าย ๆ ว่า 108 อุปนิษัท แต่เป็นที่น่าแปลกกว่าคัมภีร์ที่มากมายเหล่านี้ต่างบรรจุคำสอนที่คล้ายคลึงกันคือเป็นเรื่องของจิตนิยมและปรัชญาว่าด้วยเอกภาพของอาตมันอันสะท้อนให้เห็นแนวคิด เอกนิยม (Monism) อย่างเด่นชัด

ความรู้ที่พวกมูนิแสวงหาและอ้างว่าค้นพบนั้น คือ การค้นพบความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของอาตมัน การจะอธิบายความรู้นี้ เราจะต้องย้อนไปถึงความคิดเกี่ยวกับ พระผู้สร้างที่ปรากฏในยุคพราหมณะที่กล่าวว่า ประชาบดี หรือ พรหม ประกอบพิธีกรรมสังเวทให้แก่ตนเอง แล้วสรรพสิ่งทั้งหลายก็เกิดขึ้น นั่นก็หมายความว่า พรหม หรือในที่นี้อาจเรียกว่า อาตมันอันยิ่งใหญ่ (ปรมาตมัน) เป็นผู้ให้กำเนิดสรรพสิ่งทั้งหลายในโลก (นั่นคือ ทุกสิ่งทุกอย่างเกิดมาจากสิ่งเดียวกัน) และเนื่องจากความเชื่อเรื่องสัมสภาวะที่กล่าวว่าสิ่งมีชีวิตมีชีวิตที่ซับซ้อน มีการเวียนว่ายตายเกิด อาตมันหรือวิญญาณของสิ่งมีชีวิตได้ผ่านการเกิด ดับมาซับซ้อนกว่าจะเกิดในท้องของสตรี อย่างเช่น อาจเคยเกิดเป็น เทวดา สัตว์ มนุษย์ ดังนั้นสัมสภาวะจึงผูกพันสรรพสิ่งทั้งหลายเข้าด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ สัตว์ โดยความจริงแล้วคือ อาตมัน อันเกิดจากพรหมเหมือนกัน โดยสรุปแล้วไม่ว่าจะเป็น พรหม อาตมันย่อย ๆ ทั้งหมด ย่อมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่มีอะไรจะสามารถแยกเป็นเอกเทศได้ การจะ

¹ แปลว่าผู้เงียบ (The Silent Ones) หรืออาจเรียกอีกอย่างว่า ฤาษี

หลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดได้นั้น ก็จะต้องสำนึกอยู่ตลอดเวลาว่าสรรพสิ่งทั้งหลายล้วนเป็นสิ่งเดียวกัน
 สิ่งอื่น ๆ นอกเหนือจากอาตมันแล้วล้วนเป็นมายา ความจริงคือ อาตมัน (หรือวิญญาณซึ่งเป็นสิ่งเดียวกับ
 พรหม) หากแยกวิญญาณออกจากมายาได้ก็จะพ้นทุกข์ ในความหมายของอุปนิษัทก็คือ ได้ไปรวมกับพรหม
 ปรัชญานี้ดูเหมือนว่ามองโลกในแง่ร้าย เพราะชี้ว่าการมีชีวิตเป็นทุกข์ แต่ในปณปลายช่วยให้คนพ้นทุกข์ได้ (เพช
 รี สุมิตร, 2520 : 51)

อาตมันเป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่ล้าลึกเกินกว่าจะบรรยายได้ว่าเป็นอะไรด้วยภาษา เป็นสิ่งที่ผู้ค้นหาจะรู้สึก
 ขึ้นเอง เพราะฉะนั้นจึงมักบรรยายถึงอาตมันในทางปฏิเสธว่า "ไม่ใช่สิ่งนี้ ไม่ใช่สิ่งนี้" เป็นสิ่งที่วัดไม่ได้ จับต้อง
 ไม่ได้ และมองไม่เห็น แต่ว่ามีอยู่ ดังคำอธิบายอันหนึ่งเกี่ยวกับอาตมันที่ปรากฏในจันโทคยะอุปนิษัท ว่า "นำผล
 ไทรนั้นมาให้ข้า" "นี่ผลไทรผลหนึ่งขอรับ" "บิมัน" "กระผมบิแล้วขอรับ" "เจ้าเห็นอะไร" "เม็ดไทรเล็ก ๆ ขอรับ"
 "บิมัน" "กระผมบิแล้วขอรับ" "คราวนี้เจ้าเห็นอะไร" "ไม่เห็นอะไรเลยขอรับ" "ลูกข้า" บิดากล่าว "สิ่งที่เจ้าไม่เห็น
 นั้นแหละคือสวาระ และในสวาระนั้นแหละที่ต้นไทรหมี่มางอกงามอยู่ เชื้อข้าเกิด ลูกข้า ในสวาระนั้นคืออาตมัน
 ของทุกสิ่งที่เป็นอยู่ นั่นคือสัตยะ นั่นคืออาตมัน และเจ้าคือสิ่งนั้น ศเวตเกตุ

ประโยคสุดท้ายที่ว่า "เจ้าคือสิ่งนั้น" (ตต ตว อสิ) เป็นหัวใจของคำสอนในอุปนิษัททั้งหมด การสำนึก
 ในความเป็นหนึ่งเดียวของทุกสิ่งทุกอย่าง การสำนึกได้ว่าโลกนี้ทั้งหมดมีเพียงรูปและนามเท่านั้น สิ่งจริงแท้มี
 อยู่เพียงสิ่งเดียวคืออาตมันซึ่งไม่อาจแยกออกจากกันได้นี้เอง ที่จะช่วยให้หลุดพ้นจากสัมสวาระได้ เพราะได้
 ร่วมอยู่ในอาตมันอันไม่มีขอบเขต อยู่เหนือความดีและความชั่ว กล่าวคืออยู่เหนือกรรมและผลกระทบ

ถึงแม้อุปนิษัทจะยอมรับว่าคนธรรมดาที่ไม่ได้ออกบำเพ็ญสมณธรรม ก็สามารถบรรลุความรู้ขั้นสูงสุด
 นี้ได้ แต่แนวโน้มที่เห็นได้เด่นชัดเป็นการข้องแวะอยู่กับฐานะทางโลกนั้นเป็นอุปสรรคอย่างยิ่งต่อการบรรลุ
 โมกษะ เพราะฉะนั้นความสุขในทางโลกทั้งหลายจึงเป็นสิ่งที่อุปนิษัทเห็นว่าเป็นอันตรายต่อทางแห่งความ
 หลุดพ้น ความอยากและความชั่วจะไม่มีทางทำให้คนบรรลุโมกษะได้เลย (Basham, 1959: 232-256 ; de
 Bary, 1967 : 5-34; Edgerton in Chararria-Aguilar, 1964 : 52-62)²

ดังที่กล่าวเอาไว้ในตอนต้นว่า บรรดามุนี ผู้ออกป่าแสวงหาความรู้ บำเพ็ญเพียรภาวนา และเผยแพร่
 แนวคิดใหม่ออกไปนั้นเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป อีกทั้งยังได้รับการยกย่องให้มีสถานะเหนือพราหมณ์ เพราะ
 มุนีเหล่านี้ไม่ต้องพึ่งพาชาวบ้าน พราหมณ์จึงพยายามผสมผสานวิถีปฏิบัติ คำสอนรวมทั้งการทำสมาธิให้เข้า
 เป็นส่วนหนึ่งของระบบศาสนาของตน

สิ่งที่พราหมณ์ได้ทำก็คือ การสร้าง "ระบบอาศรม" และผนวกคำสอนคือ คัมภีร์อุปนิษัทเข้าเป็นส่วนหนึ่ง
 ของ "วรรณคดีพระเวท" (Vedic Literature) ซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มคัมภีร์ทางศาสนาของศาสนาฮินดูที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สุด

² ภาควิชาประวัติศาสตร์, อารยธรรมตะวันออก : 129-130

ระบบอาศรม (Asramas: The 4 stages of life)

ระบบอาศรมเป็นคำอธิบายของพรหมณ์เกี่ยวกับขั้นตอนของชีวิตว่ามีสี่ส่วนหรือวัย อันได้แก่

1. วัยพรหมจาริน (Brahmacharin) หรือวัยเรียน (บางแห่งเรียกวัยพรหมจรรย์)
2. วัยกฤหัสถ์ (Grihastha) หรือวัยครองเรือน
3. วัยวานปรัสต์ (Vanaprastha) หรือวัยอยู่ป่า
4. วัยสันยาสิน (Sannyasin) หรือวัยแสวงหาความสงบ

คำอธิบายเรื่องอาศรมทั้งสี่นี้ในที่นี้จะขอยกคำอธิบายที่ปรากฏในปาฐกถาเรื่อง "หินพุทธธรรม" โดยนายตรีโลกนาถ ปาวา นายกสสมาคมฮินดูสมาช เมื่อปี พ.ศ. 2507 ณ ห้องประชุมวิทยาการศาสนา กรมศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ จัดพิมพ์ในหนังสือ อารยธรรมอินเดีย โดยคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ปี 2515 หน้า 75-78 ดังนี้

1. **พรหมจรรยาอาศรม** ในช่วงเวลา 25 ปีแรกนี้มนุษย์มีหน้าที่รับแต่การศึกษาไปตามวาระของตนเท่านั้น ผู้ที่เข้ามาอยู่ในอาศรมนี้เรียกว่า **พรหมจารี** เข้ามาอยู่โดยประกอบพิธีที่เรียกว่า **อปนยสนสการ** ซึ่งจัดทำแก่เด็กในขณะมีวัยได้ 8 ขวบ ถึง 12 ขวบ กล่าวคือ ส่วนมากเด็กที่มีลักษณะพรหมณ์จะจัดทำพิธีนี้ในขณะ 8 ขวบกันแทบทั้งนั้น เด็กที่มีลักษณะวาระกษัตริย์ก็จะจัดทำพิธีนี้ล่าลงไป คือในประมาณอายุได้ 11-12 ขวบ ส่วนเด็กที่มีลักษณะตรงกับวรรณะไวศยะ ก็จะกระทำพิธีนี้ในอายุประมาณ 12 ขวบหรือล่าไปกว่านั้นเล็กน้อย แต่สำหรับเด็กที่มีลักษณะตรงกับวรรณะศูทรแล้ว ไม่มีการกำหนดอายุ เพราะพวกนี้ต้องรับการศึกษาทางภาคปฏิบัติมากกว่าวิชาหนังสือ บรรดาพรหมจารีจะต้องอยู่ในพรหมจรรยาศรมจนถึงอายุ 25 ปีเต็มในระหว่างนั้น ผู้เป็นพรหมจารีจะต้องปฏิบัติตนดังต่อไปนี้

- ก. เชื้อพึงคำสั่งสอนของครูบาอาจารย์ทุกประการ และต้องถือว่าตนเองนั้นคือทาสของครู
- ข. ออกไปรับภिक्षา (เหมือน ๆ กับพระภिक्षาในพระพุทธศาสนาออกไปรับบิณฑบาตทุก ๆ เช้า) และสิ่งของต่าง ๆ ที่ได้รับมาก็ต้องนำมาให้อาจารย์เสียก่อน ถ้าอาจารย์อนุญาตให้รับประทานได้แล้วจึงจะเริ่มรับประทานได้ ถ้าไม่อนุญาตก็รับประทานไม่ได้

ค. สงวนหรือรักษาน้ำกามอันเป็นสาระสำคัญของร่างกายไว้ให้จงดีด้วยวิธีการดังต่อไปนี้

- (1) รับประทานอาหารที่ดีและมีประโยชน์ต่อร่างกาย ได้แก่ผัก ผลไม้ ข้าวสาร ข้าวสาลี นมวัว ฯลฯ ในทำนองตรงข้ามก็ไม่ควรจะรับประทานอาหารที่ไม่มีประโยชน์ต่อร่างกาย หรือเป็นเหตุให้ไปเพิ่มความร้อนขึ้นในร่างกาย เช่น เนื้อสัตว์ต่าง ๆ สุรายาเสพติด ทุกชนิด ฯลฯ
- (2) ก. ไม่ควรอ่านหนังสือเรื่องเพศและเรื่องรัก ๆ ใคร่ ๆ
ข. ไม่ควรดูละครหรือภาพยนตร์ที่มีการแสดงเรื่องเพศ และเรื่องรัก ๆ ใคร่ ๆ

- ค. ไม่ควรแต่งตัวมากเกินไป(เดิมนั้นถึงกับไม่ให้ตัดผมและไม่ให้โกนหนวดเสียด้วยซ้ำไป)
- (3) ควรอยู่เสียให้ห่างไกลจากเพศตรงข้าม เช่น
 - ก. ไม่ควรมีจินตนาการถึงเพศตรงข้าม
 - ข. ไม่ควรสนทนากันด้วยเรื่องเพศ
 - ค. ไม่ควรเล่นสนุกกับเพศตรงข้าม
 - ง. ไม่ควรสนทนากับเพศตรงข้ามโดยไม่มีผู้อื่นอยู่ด้วย
 - จ. ไม่ควรมองหน้าเพศตรงข้าม
 - ฉ. ไม่ควรมีความปรารถนาแต่ประการใดเกี่ยวกับเรื่องเพศ
 - ช. ไม่ควรพยายามพบปะหรือคบหาสมาคมกับเพศตรงข้าม
 - ซ. ไม่ควรมีการร่วมเพศ

(4) ต้องไม่ทำประการใดประการหนึ่งที่จะให้น้ำกามีอันเป็นหลังล้มเสียหายไป

(5) ควรตั้งใจในการศึกษาเล่าเรียนอยู่เสมอและควรพำนักอยู่ที่อาศรมของอาจารย์ โดยตลอด

ผู้เป็นพรหมจารีพึงปฏิบัติดังกล่าวมาน้อย่างสม่ำเสมอโดยไม่มีเวลาว่างเว้นจนกระทั่งเมื่ออายุถึง 25 ปี เต็มหรือใกล้เคียงกัน สำเร็จการศึกษาแล้วจึงขออนุญาตจากอาจารย์ ทำพิธี "เกศานตสนสการ" คือตัดผมที่ไว้ยาวออกให้หมด แล้วก็ถวายสิ่งของแก่ครูอาจารย์เป็นค่าของสิ่งที่เรียกกันว่า "ครุทกษิณา" เมื่อเสร็จพิธีนี้แล้วก็ป็นอันเรียบร้อย ร่ำลาครูอาจารย์กลับบ้านได้

2. คฤหัสถาศรม เป็นช่วงระยะที่ 2 แห่งชีวิต กล่าวคือเมื่อสำเร็จการศึกษาออกมาแล้ว ก็มาช่วยแบ่งเบาภาระจากบิดามารดาด้วยการช่วยทำงาน และจัดแจงพิธีสมรสเพื่อรักษาวงศ์ตระกูลให้มั่นคงยืนนานต่อไป กับทั้งย่างก้าวเข้าสู่ความเป็นคฤหัสถ์ หรือสมรส แล้วเข้าจัดการงานไปตามวาระของตน เพื่อแก่การครองชีพต่อไปเป็นระยะเวลานานอีกประมาณ 25 ปี (คือต่อจากพรหมจรรย์ไปจนถึงอายุประมาณ 50 ปี) หรือจนถึงบุตรธิดาของตนเป็นคฤหัสถ์ไปแล้ว ดังนั้นท่านจะเห็นได้ว่าเขาทำทุกสิ่งทุกอย่างโดยมีวาระและธรรมะเป็นหลักอย่างแน่นแฟ้น

3. วานปรสธาศรม เป็นช่วงระยะที่ 3 แห่งชีวิต กล่าวคือเมื่อบุตรธิดาได้สำเร็จการศึกษาออกไปเป็นคฤหัสถ์แล้ว ตัวบิดามารดาผู้ชราก็ควรจะยกทรัพย์สมบัติมอบให้แก่บุตรธิดา แล้วตนเองก็ออกไปอยู่ที่อาศรมอันตั้งอยู่ในป่าเพื่อเสียสละอุทิศกำลัง ร่างกายของตนออกทำงานให้แก่สังคมส่วนรวม ด้วยการเป็นครูอาจารย์ทำหน้าที่ให้การศึกษา และนึกคิดแต่ในทางที่จะทำให้สังคมเจริญ แล้วก็ปฏิบัติการให้เป็นไปตามนั้น สำหรับสตรีถ้าไม่มีความประสงค์จะไปอยู่ในอาศรมในป่ากับสามี ก็อาจจะอยู่กับบุตรธิดาต่อไปได้ ส่วนผู้ใดที่ไม่ต้องการจะออกไปอยู่ ณ อาศรมในป่า ก็อาจจะอยู่ที่บ้านได้ แต่ต้องบำเพ็ญกิจเพื่ออุทิศตนให้แก่สังคมต่อไป จนกว่าจะมีอายุถึง 75 ปี

4. **สนยสตาศรม** เป็นระยะสุดท้ายแห่งชีวิต คืออายุย่างเข้า 75 ปี ผู้ชราในวัยนี้ย่อมรู้สึกได้ด้วยตนเองว่าตนมีอายุมากแล้ว เพราะฉะนั้นก็พาตนเองเข้าสู่สนยสตาศรม คือบวชเป็นสันยาสีเสียในอาศรมนี้ บำเพ็ญสมาธิ และพยายามแสวงหาโมกษธรรมหรือความจริงว่าตนเองเป็นใคร? พระพรหมคือใคร? ในโลกนี้มีสารพัดอะไรบ้าง? ฯลฯ เมื่อได้คำตอบสำหรับตนเองแล้ว ก็เผยแพร่ให้คำตอบนั้นได้เป็นที่รู้กันไปทั่ว ๆ โดยถือว่ามนุษย์ทั้งปวงเป็นประดุจสมาชิกในครอบครัว(บริวาร)ของตนเอง และในทำนองเดียวกันก็เป็น อนส (ส่วนหนึ่ง) ของพระพรหมด้วย สรุปก็คือว่าในอาศรมที่ 4 นี้ เหมือนกับอาศรมที่หนึ่งมากเหลือเกินเพียงแต่ว่าไม่มีการเรียนเหมือนอย่างอาศรมที่ 1 เท่านั้น หากมีจินตนาการหรือการเข้าสมาธิมาบรรจยู่แทนที่

อาศรมทั้ง 4 นี้ หากจะตีความอีกอย่างหนึ่งก็ย่อมนได้ว่า

1. **ศึกษากาล** ได้แก่ พรหมจรรยาศรม หมายถึงเป็นเวลาแห่งการกระทำเพื่อตนเอง คือ การเล่าเรียน
2. **บริวารกาล** ได้แก่ คฤหัสถาศรม หมายถึงเป็นเวลาแห่งการกระทำเพื่อครอบครัว
3. **สังคมกาล** ได้แก่ วานปรสตาศรม หมายถึงเป็นเวลาแห่งการกระทำเพื่อสังคมและประเทศชาติ
4. **วิศวกาล** ได้แก่ สนยสตาศรม หมายถึงเป็นเวลาแห่งการกระทำเพื่อมนุษยชาติทั้งปวง

วรรณคดีพระเวท³ (Vedic Literature)

คัมภีร์ทางศาสนาของอินเดียที่ประกอบกันขึ้นเป็นวรรณคดีพระเวทนั้น ประกอบด้วยงานเขียน 4 ประเภท คือ

1. มंत्रะ
2. พรหมณะ
3. อารัณยกะ
4. อุปนิษัท

1. **มंत्रะ** (ภาษิต, บทเพลง, มนต์) จัดว่าเป็นคำประพันธ์ที่เก่าที่สุดของวรรณคดีพระเวท เป็นคัมภีร์ของศาสนาพราหมณ์ซึ่งต่อมาพัฒนาเป็นศาสนาฮินดู คัมภีร์นี้ไม่ปรากฏผู้แต่งและเวลาแต่งสันนิษฐานว่าเริ่มแต่งขึ้นประมาณ 1500 ปี ก่อนคริสตกาล และท่องจำเล่าสืบต่อกันมาโดยไม่มีการเขียน ต่อมาได้มีการรวบรวมเข้าด้วยกัน

³ บทนี้คัดจากเอกสารประกอบคำบรรยาย วิชาอารยธรรมตะวันออก, ภาควิชาประวัติศาสตร์, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ : 123-125

โคลงกลอนซึ่งประกอบเป็นพระเวทนั้นใช้สำหรับร้องสรรเสริญบูชาเทวดาในพิธีวงสรวงเทพยดา ซึ่งคงจะเป็นเทพยดาประจำเผ่า นอกจากนี้ยังใช้ท่องบ่นในพิธีแต่งงาน พิธีศพมันตรประกอบด้วยคัมภีร์ 4 เล่ม คือ

ฤคเวท จัดว่าเป็นคัมภีร์ทางศาสนาที่เก่าที่สุดในโลก รวบรวมเอาบทสวดแต่เทพยดาต่าง ๆ เข้าไว้ คงจะเป็นการรวบรวมบทสวดของเผ่าต่าง ๆ เข้าด้วยกันจึงมีการกล่าวถึงพระเจ้าหลายองค์ โดยมีได้ระบุอย่างแน่ชัดว่าองค์ใดเป็นประมุขของทวยเทพ บทสวดเหล่านี้จะถูกจดจำสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคน โดยไม่มีการหลงลืมหรือบิดเบือน เนื่องจากความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรมและความศักดิ์สิทธิ์ของคำสวดทุกพยางค์ จนกระทั่งมาถึงเมื่อประมาณศตวรรษที่ 8 ก่อนคริสตกาลจึงมีการจดบันทึกฤคเวทลงเป็นลายลักษณ์อักษร คัมภีร์ฤคเวทนี้ถือว่าเป็นคัมภีร์ของพวกนักบวชอย่างแท้จริงเพราะ นอกจากจะเป็นผู้แต่งขึ้นแล้วยังเป็นผู้ใช้ในการประกอบพิธีกรรมสังเวทเทพยดาอีกด้วย

สามเวท แต่งขึ้นเพื่อรวบรวมบทสวดที่เลือกมาจากฤคเวท เพื่อประโยชน์ในการสวดเท่านั้น จึงไม่ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับพวกอารยันนอกเหนือไปจากที่ฤคเวทได้ให้ไว้

ยชุรเวท คัมภีร์นี้รวบรวมมนตร์ที่นักบวชประเภทหนึ่ง ต้องท่องบ่นในการประกอบพิธีกรรม ซึ่งประพันธ์ไว้เป็นทั้งร้อยกรองและร้อยแก้ว คัมภีร์นี้เองที่เป็นต้นเค้าให้แก่คัมภีร์พราหมณะเพราะ มีอยู่ด้วยกันหลายฉบับ **"ฉบับดำ"** คือตัวมนตร์กับคำอธิบายอย่างสังเขปในการประกอบพิธี ส่วน **"ฉบับขาว"** เป็นการอธิบายอย่างละเอียดถึงเนื้อหาแห่งพิธีกรรม ตลอดจนเหตุผลที่อยู่เบื้องหลัง การประกอบพิธีแต่ละขั้นตอน **"ฉบับขาว"** นี้เรียกว่า พราหมณะ (เข้าใจว่ามาจากคำ **พรหมะ** ในฤคเวทซึ่งมีความหมายหนึ่งในหลาย ๆ ความหมายว่า "สาระแห่งการสวด" ดังนั้นผู้ทำการสวดจึงถูกเรียกว่าพราหมณ์)

ในบรรดาพระเวททั้งสามซึ่งบางทีเรียกว่า **ไตรเวท** จะสะท้อนให้เห็นถึงความคิดพัฒนาการของความคิดในหมู่อารยันชั้นสูง ซึ่งมีนักบวชเป็นผู้นำ แต่เนื่องจากพวกอารยันมีหลายเผ่า จึงทำให้บางกลุ่มไม่ยอมรับความเชื่อที่ปรากฏในฤคเวท นอกจากนี้การที่พวกอารยันอพยพเข้ามาอยู่ในดินแดนของชนชาติอื่น ย่อมเป็นธรรมดาอยู่เองที่จะต้องปรากฏลักษณะความเชื่อของผู้คนดั้งเดิมอยู่บ้าง จะถือเอาไตรเวทเป็นตัวแทนของความเชื่อทั้งหมดไม่ได้ ดังนั้นคัมภีร์เล่มสุดท้ายของมันตระคือ **อาถรรพเวท** นี้จึงมีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์ด้วยเหตุดังกล่าว

อาถรรพเวท รวบรวมขึ้นหลังฤคเวท บรรจุเรื่องราวของการสาปการเสก การท่องมนตร์ที่เป็นคำประพันธ์ นอกจากนี้ยังมีเรื่องของความเชื่อผีสาธิตเทวดาแบบง่าย ๆ และเรื่องไสยศาสตร์ที่ไม่ลึกซึ้งเหมือนอย่างเรื่องราวที่ปรากฏในฤคเวท จึงเหมาะสำหรับคนที่มีระดับวัฒนธรรมต่ำกว่าคนที่เชื่อในฤคเวท เข้าใจว่าอาถรรพเวทสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อของประชาชนส่วนใหญ่ จึงมีร่องรอยของวัฒนธรรมที่ไม่ใช่อารยันผสมผสานอยู่อย่างมาก

2. **พราหมณะ** ปลายสมัยพระเวทความสำคัญของตัวพิธีกรรมสังเวทเทพยดามีมากขึ้น ในขณะที่ตัวเทพยดากลับลดความสำคัญลง จึงเกิดคัมภีร์เพื่ออธิบายความหมายของพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ปรากฏในพระเวท

คัมภีร์พราหมณะแต่งขึ้นราว 800-600 ปี ก่อน ค.ศ. ซึ่งยังเป็นผลงานของนักบวช (พราหมณ์) ดังนั้น จึงสอดคล้องกับหลักการใหญ่ ๆ ของพระเวท คือ เน้นการกระทำสังเวทแพทยดา อย่างไรก็ตามคัมภีร์พราหมณะก็ได้สะท้อนให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงในความคิดเกี่ยวกับศาสนาอยู่เหมือนกัน

3. **อาร์ณยกะ** หรือหนังสือคำสอนสำหรับใช้ในป่า ซึ่งเป็นภาคผนวกของพราหมณะ มีภาษาสำนวนและแม้แต่เนื้อความคล้ายกับพราหมณะ แต่ให้ความสนใจแก่ความหมายของพิธีกรรมและความหมายในสัมพิตามากกว่าพราหมณะที่สนใจแต่กฎเกณฑ์ของการประกอบพิธีกรรม

4. **อุปนิษัต** ในปลายสมัยพราหมณะ ความเชื่อทางศาสนาของพวกพราหมณ์ไม่เป็นที่เพียงพอแก่สภาพของประชาชนอินเดีย ซึ่งได้ผ่านความเปลี่ยนแปลงในทางการเมือง และสังคมไปมากแล้ว ความไม่รู้สึกรู้สียงพอต่อคำอธิบายทางศาสนาในพระเวท และพราหมณะนี้ทำให้อินเดียก้าวเข้าสู่ยุคหนึ่งของการคิดค้นทางด้านศาสนาที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของโลก คัมภีร์อีกประเภทหนึ่งเริ่มปรากฏขึ้นเรียกว่า**อุปนิษัต** ความสนใจของคัมภีร์ประเภทนี้มีใช้อยู่ที่พิธีสังเวทอีกต่อไป แต่อยู่ที่การคิดค้นหาทางอภิปรายอย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะการค้นหาทางแห่งความหลุดพ้นโดยสิ้นเชิงจากการเวียนว่ายตายเกิด ในสมัยนี้มีคนจำนวนมากออกกระทำทุกขกริยา หรือมิดันนั้นก็ออกไปแสวงหาสมณธรรมตามป่าเขา โดยตัวคนเดียวบ้างเป็นหมู่คณะบ้าง แล้วเที่ยวประกาศคำสอนอย่างใหม่ในที่ต่าง ๆ คำสอนนี้แม้ว่าจะมีความสำคัญต่างไปจากพระเวท แต่ก็หาได้ปฏิเสธพระเวทและไม่ยอมรับความสำคัญของ พิธีกรรมสังเวทแพทยดาของพราหมณ์อยู่ เป็นแต่เพียงไม่เห็นว่าจะจะเป็นช่องทางนำไปสู่ความหลุดพ้นเท่านั้น คำสอนของอนาคาริกหรือของเรียวง่าย ๆ ในที่นี้ว่าฤๅษีเหล่านี้รวมเรียกว่าอุปนิษัตซึ่งแปลว่าการเข้ามานั่งใกล้ (เพื่อรับการสอน)

อุปนิษัต ที่แต่งรุ่นแรก ๆ เป็นร้อยแก้ว อธิบายคำสอนอย่างสั้น ๆ ด้วยบทสนทนาซักถาม อุปนิษัตรุ่นหลังแต่งเป็นคำประพันธ์ก็มี ถึงแม้อุปนิษัตทั้งหลายไม่เกี่ยวเนื่องกันเอง (เพราะรวบรวมจากคำสอนของคนหลายกลุ่ม) และไม่มีเอกภาพแต่มีสาระสำคัญตรงกันในด้านคำสอนดังจะอธิบายข้างหน้า

คัมภีร์ทั้ง 4 ประเภทที่กล่าวนี้เรียกว่าศรุต คือได้ยินได้ฟังมา (หรือนิมนิตจากเทพ) จึงมีความศักดิ์สิทธิ์ที่สุด ยังมีคัมภีร์อีกประเภทหนึ่งซึ่งส่วนใหญ่แต่งขึ้นในภายหลังจากยุคพระเวท แต่ถือเป็นส่วนต่อของพระเวท จึงเรียกว่า**เวทางค์** (คือส่วนแห่งเวท) เวทางค์เป็นเรื่องของความรู้อันจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวรรณคดีพระเวทส่วนที่เป็น**ศรุต** แต่ไม่ถือว่าศักดิ์สิทธิ์เท่าเรียกว่า **สมฤติ** (คือจดจำกันต่อ ๆ มา แปลตามศัพท์ว่าระลึกได้) วิชาที่จัดอยู่ในเวทางค์คือ ศึกษา (สัตตศาสตร์) กัลปะ (พิธีกรรม) วยากรณะ (ไวยากรณ์) นิรุกตะ (รากศัพท์) จันทะ (หลักคำประพันธ์) และชโยติษะ (ดาราศาสตร์) (Majumdar, 1967 : 47-52)